

דף שבועי

בס"ד

פרשת לך-לך, תשפ"ז, מספר 1689

יצאו מוניטין לאברהם אבינו! גלגולו של מטבע לשוני שמעון שרביט

הוא השם "שמע", כגון: "וַיְהִי שְׁמֵעוּ בְּכָל הָאָרֶץ" (יה' ו:כז); "שְׁמַע מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת שְׁמַעַם וְרַפּוּ יְדִיר" (יר' נ:מג).

חז"ל משיבים חד וחלק: יצא לו מוניטין.¹ ממש כמנהג קיסרי רומי, ראו להלן.

וכאן הם מצרפים לאברהם שלושה מנהיגים נוספים מהמקרא, שכתוב בהם, שיצא שמם בכל הארץ: יהושע, דוד ומרדכי. הנה המדרש במלואו:

רבי ברכיה בשם ר' חלבו אמר: יצא מוניטין שלו בעולם. ארבעה הם שיצא להם מוניטין בעולם:

אברהם – "וַאֲעֵשֶׂךְ לְגוֹי גָדוֹל וְאַבְרָהָם וְאַגְדֵּלָה שְׁמֶךָ" – יצא לו מוניטין, ומהו מוניטין שלו? זקן וזקנה מיכן, בחור ובתולה מיכן.²

יהושע – "וַיְהִי ה' אֶת יְהוֹשֻׁעַ וַיְהִי שְׁמֵעוּ בְּכָל הָאָרֶץ" (יה' ו:כז) – יצא לו מוניטין בעולם. ומהו? שור מיכן וראם מיכן, על שם "בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקָרְנֵי רָאִם קָרְנָיו" (דב' לג:ז).

דוד – "וַיֵּצֵא שָׁם דָּוִד בְּכָל הָאֲרָצוֹת" (דה"א יד:ז) – יצא לו מוניטין בעולם, ומה היה מוניטין שלו? מקל ותרמיל מיכן ומגדל מיכן, על שם "כְּמִגְדַּל דָּוִד צְוֹאֲרָךְ" (שה"ש ד:ד, = רועה ונודד ומלוכה).

הקדמתי את המאוחר: אכן, יצאו מוניטין לדרכו של אברהם אבינו, באמונתו ובמידותיו, כלומר קנה לו שם, נתפרסם שמו לשבח (good reputation). בכותרת השתמשתי במטבע הלשוני "יצאו מוניטין ל-" במובנו המודרני (המקובל בעיקר בעסקים). הבה נשוב למקור בפרשה ולשימוש שעשו בו חז"ל במדרש.

וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ לְךָ מֵאֲרָצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ. וְאָעֲשֶׂךְ לְגוֹי גָדוֹל וְאַבְרָהָם וְאַגְדֵּלָה שְׁמֶךָ וְהָיָה בְרָכָה (בר' יב:א-ב).

בימינו מפרסמים מוצרים למכירה (ואף מועמדים בימי בחירות פוליטיות) באמצעי פרסום שונים, מהם בכתב (עיתונים ומודעות בשלטי חוצות) ומהם בשידור (רדיו וטלוויזיה), ובדורנו ממש גם באמצעות המרשתת: ביו-טיוב וברשתות החברתיות. ואשר לימות המקרא ואף לימות חז"ל, ישאל השואל: כיצד יתגדל שמו של אברהם בין הבריות, ובאילו אמצעים יתפרסם שמו בכל הארץ?

המקרא גופו משתמש בצירופים, שהגרעין שלהם הוא "שם", כגון: "וַיֹּאמְרוּ הֵבָה נִבְנֶה לָנוּ עֵיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בְּשָׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם" (בר' יא:ד); "וְאֲנָשִׁים מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲמִשִּׁים וּמֵאֲתָיִם נָשִׂאִי עֵדָה קָרָאִי מוֹעֵד אֲנָשֵׁי שֵׁם" (במ' טז:ב); "וַיֵּצֵא לָךְ שֵׁם בְּגוֹיִם" (יח' טז:ג); "וַיֵּצֵא שְׁמוֹ עַד לְמֶרְחֹק" (דה"ב כו:טו). ויש שהמקרא משתמש בביטוי, שהגרעין שלו

1 ניסן ברגרין דן בצורות התיבה הזו במקורות חז"ל וכן בהתאם התחבירי של הפועל המתלווה לה "יצא-יצאור".
עיונים בלשון העברית, ירושלים תשנ"ה, עמ' 97-99.
2 רש"י פירש: זקן וזקנה - אברהם ושרה. בחור ובתולה - יצחק ורבקה. ואולם המהרש"א בחידושי אגדה דחה זאת בצדק וכתב, ששניהם מדברים על המהפך שחל בחייהם. "אחרי בלותי הייתה לי עדנה ואדוני זקן". ואכן כך עולה משלושת האחרים שיצא להם מוניטין.

* שמעון שרביט הוא פרופסור אמריטוס של אוניברסיטת בר-אילן ורקטור המכללה האקדמית אשקלון.
המאמר מוקדש לזכרו של בני, בנימין יוסף, ז"ל, שבימים אלו מלאו ארבע שנים לפטירתו.

מצד אחד, ובחור ובתולה מצד אחר (בבא קמא צז ע"ב).⁶

ולסיכום: הצירוף "יצאו לו מוניטין" הפך היום לביטוי (idiom) שמשמעו 'נתפרסם, יצא לו שם טוב' (good reputation). מקור המילה "מוניטין" הוא במילה היוונית מוֹנֵטָה (moneta),⁸ שמשמעה: מטבע.

בספרות חז"ל השם "טבע" משמש לצד "מטבע" כגון: א"ר יוחנן: זו רומי חייבת, שטיבעה יצא בכל העולם כולו (שבועות ו ע"ב), וכך נמצא את הביטוי העברי "יצא טבעו בעולם", כגון: אמרה לו (אביגיל לדוד): עדיין שאול קיים, ולא יצא טבעו בעולם (מגילה יד ע"ב). במדרש אגדה נמצא את השם "מטבע": עדיין מטבעו של שאול קיים, ולא יצא מטבעו לעולם" (מדרש שמואל [בובר] כג, יב). אבל במקבילה שבירושלמי נעשה שימוש במילה היוונית "מוניטה": אמרה לו: עדיין מוניטה דמרן שאול קיים (ירושלמי סנהדרין כ ע"ב).

במדרש אגדה מצינו את הביטוי "להודיע טבעו בעולם": א"ל הקב"ה: לך לך מארצך ואני אודיע טבעו בעולם (תנחומא לך לך סימן ג). בשל הדמיון בצליל, נמצא בספרות הרבנית את השימוש בשם "טיב" (שם תנאי במשמע 'מהות, עניין', ובייחוד בצירוף "מה טיבו של"), כגון: "ויש אומרים, לפי שאמר א-להי אברהם הוה כמו מלכות, לפי שעדיין לא המליכוהו עליהם העולם, עד שבא אברהם אבינו והודיע טיבו בעולם" (רא"ש ברכות ו, כג).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

- 6 ומעירים בתוספות על אתר: ונראה, לא שהיה בו צורת זקן וזקינה מכאן בחור ובחורה מכאן, דאסור לעשות צורת אדם, אלא כך היה כתוב מצד אחד זקן וזקינה ומצד אחר בחור ובתולה, וכן פירש בקונטרס גבי דוד ושלמה וירושלים עיר הקודש שכן היה כתוב במטבע. וכן כתב הרשב"א בחידושו על אתר.
- 7 מקור המילה הוא בשם אֶלָה שבמקדשה ברומא נטבעו המטבעות.
- 8 וממנה גזורה המילה האנגלית money, וכן המילה mint (=מטבעה).

מרדכי – "כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בקל המדינות" (אס' ט:ד) – יצא לו מוניטין. ומה מוניטין שלו? שק ואפר מיכן ועטרת זהב מיכן (בראשית רבה, פרשה לט, סימן יא).

כלומר, הוא מסמל את המהפך במגילה. והעיר שושן נבוכה... והעיר שושן צהלה ושמחה.

משמעו של הביטוי "יצא לו מוניטין" הוא 'הנפיקו לו מטבע (הנושא את דיוקנו)' עובר לסוחר, ומאחר שהכול נזקקין לו במסחר ובחיי היום יום, יוצא ששמו ודמותו נחשפים לעיני כול והוא מתפרסם.

הדרשן הכיר את הנוהג הרומאי, שכל אימת ששליט חדש עלה לשלטון, הוא פסל את כל המטבעות ששימשו עד אז,⁴ וטבע מטבעות חדשים הנושאים את דיוקנו. וכך, בתוך זמן קצר יכלו כל נתיניו להכיר אותו. ובכן, לקיסר היה מונופול על אמצעי התשלום (המטבע). ומכאן הדרשן משליך על הדמויות במקרא, ונותן ביטוי למהפך שחל בחייהם של ארבעת המנהיגים (והדבר מתבטא בשני צידי המטבע!), על פי הסיפור המקראי, ובייחוד על פי פסוקים מצוטטים. אברהם ושרה: צעירים מכאן וזקנים מכאן ("וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זָקְנִים בָּאִים בְּיָמֵם" [בר' יח:א]); יהושע: שור (דימויו) מכאן וקרני הראם בברכת משה (הכוח הכובש) מכאן; דוד: מקל נדודים מכאן ומגדל המלוכה מכאן; מרדכי: שק ואפר מכאן וכתר מלכות מכאן.⁵

בתלמוד אנו מוצאים 'דמות' נוספת שיצא לה מוניטין, הלוא היא ירושלים:

ת"ר: איזהו מטבע של ירושלים? דוד ושלמה מצד אחד, וירושלים עיר הקודש מצד אחר, ואיזהו מטבע של אברהם אבינו? זקן וזקינה

3 במקור זוהי צורת יחיד. (הסיומת -ין הטענה את המעתיקים) והגרסאות המצויות בכתבי היד הן: מוניטה, מוניטון, מוניטין. ראו ברגרין בהערה 1.

4 והד לכך נמצא בירושלמי: ותרא אביגיל את דוד וגו' ... אמרה ליה: ומלך אתה? אמר לה: ולא משחני שמואל למלך? אמרה לו: עדיין מוניטה דמרן שאול קיים (ירוש' סנהדרין כ ע"ב), והמקבילה בבבלי (מגילה יד ע"א) משתמשת במילה העברית "טבע" (=מטבע): "עדיין שאול קיים ולא יצא טבעו בעולם". וכן משתמש מדרש תנחומא לפסוק במילה העברית: "כך היה אברהם דר בתוך עכו"ם. אמר לו הקב"ה: לך לך מארצך ואני אודיע טבעו בעולם".

5 אבל במדרש אחר: "ומה מוניטה שלו? מרדכי מכאן ואסתר מכאן..." (אסתר רבה פרשה י).